

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Üslubu ve Anlatım Tarzı*

Recep ASLAN**

Öz

Edebî yönden eşsiz olan Kur'an-ı Kerim'in mesajını insanlığa bildiren Hz. Peygamber (s.a.v.), Arap dilinin anlatım olanaklarından faydalanmış ve edebî bir üslup kullanmıştır. İfadelerinde fazlasıyla edebî tabirler bulunan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evrensel davetini doğru kavramak için, o ifadelerdeki dil ve üslup özelliklerini bilmek gerekir. Bu duyarlılıkla hadislerle yaklaşırsa Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üslubu daha net ve doğru kavranmış olur. Hz. Peygamber, İslam'ın cihanşümul mesajını iletirken açık ve yalın cümlelerle dolaysız anlatım biçimine müracaat ettiği gibi; teşbih, mecaz, istiare, kinaye gibi birçok edebî anlatım tarzını da kullanmıştır. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üslubu ve anlatım tarzı incelenecektir. Bu çerçevede bu makalede, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anlatım üslubunun kısa bir betimlemesi yapıldıktan sonra din dilinden kısaca söz edilip, rivayetlerde geçen dolaylı anlatım örneklerinden seçkilerle değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Üslûb, Dolaysız Anlatım, Dolaylı Anlatım, Mecaz.

The Wording and Expressive Style of The Prophet (P.B.U.H)

Abstract

The Prophet who conveyed the message of the Quran, the divine book, to humanity utilized the expression-based opportunities of Arabic, employing a unique literary style. The linguistic and stylistic traits of Arabic should be properly learned in order to correctly understand the universal call of the Prophet, who frequently used literary phrases. If hadiths are reviewed with this in mind, the Prophet's style can be comprehended more clearly and correctly. While delivering the universal message of Islam, the Prophet utilized clear, simple and direct expressions, but he also used many literary methods and patterns such as similes, metaphors, figures of speech and allegories. This study will examine the wording and expressive style of the Prophet. Accordingly, this article will briefly describe the expressive

* Araştırma Makalesi. **Makale Gönderim Tarihi:** 01.11.2021 **Makale Kabul Tarihi:** 04.12.2021

DOI: <https://10.52886/ilak.1017510>

** Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

Prof. Dr., Gaziantep University, Faculty of Divinity, Department of Hadith, recep_aslan72@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-7541-0405

style of the Prophet, touching on the religious linguistic style he used and assessing the selected examples of indirect speech taken from the narratives.

Keywords: The Prophet, Wording, Direct Speech, Indirect Speech, Metaphor.

Özet

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'tan vahiy yoluyla aldığı Kur'an-ı Kerim'in bir edebiyat şaheseri olduğu bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber, ilahi vahyi aktarıp risâlet vazifesini ifa ederken Kur'an'ın bu edebî üslubundan etkilenmiş, bu üslup Hz. Peygamber'in sözlerine de yansımıştır.

Hz. Peygamber'in tebliğ, beyan, tezkiye vb. vazifeleri vardır. O, bu vazifeleri icra ederken, Kur'an'ın üslubundan etkilenmiş ve ara sıra aynı üslubu takip etmiştir. Bundan başka yüce bir fesahat ve belâğat sahibi olan Hz. Peygamber'in, cevâmiu'l-kelim (özlü söz) gibi bir özelliği vardır ve o fasih Arapçanın konuşulduğu bir yörede yetişmiştir. Bu özelliklere haiz olan Hz. Peygamber, peygamberlik vazifesini yaparken yeri geldikçe Arap dilinin anlatım yöntemlerinden faydalanmıştır. Hz. Peygamber, İslâm'ın cihanşümul mesajını naklederken dolaysız anlatıma müracaat ettiği gibi, dolaylı anlatım (mecaz, teşbih, kinaye vb.) tarzlarından da istifade etmiş, her dil ve örfte müşahede edildiği üzere kıssalar ve temsîlî öyküler aktarmıştır. Yine soyut kavramları ifade edebilmek için somutlaştırma yöntemiyle anlam aktarmalarına da başvurmuştur.

Vahyin indiği Arap toplumunun edebî açıdan ileri seviyede olması nedeniyle Allah, elçisine o toplumu ikna edecek seviyede dil yeteneği vermiştir. İlaveten Hz. Peygamber bu çevrede yetiştiğinden bu toplumun edebî kabiliyetlerini hem doğuştan kazanmış hem de onların arasında yetişerek elde etmiştir. Allah, elçisinden yetiştiği çevrenin edebi seviyesine tesir edecek düzeyde hitap etmesini istemiştir. Vahyin murakabesinde yetişen elçi de kendisinin cevâmiu'l-kelim'e (özlü söz) sahip olduğunu ifade etmiştir.

Cevâmiu'l-kelim, az sözle birçok anlamın kastedildiği sözlere denir. Bununla kastedilen şey, Hz. Peygamber'e açık ve net bir şekilde en güzel söz ve ibareleri ifade edebilecek vasıfta belagat ve fesahatin verilmiş olmasıdır. Zira O, az sözle çok şeylere işaret ederdi. Sözü gereksiz yere uzatmaz, özlü konuşmasıyla kapalı hususları netleştirirdi.

Rivayetlerde de Hz. Peygamber'in iyi bir hatip/anlatıcı olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber, hitap ederken anlamı açık, anlaşılır ifadeler tercih etmiş, anlaşılması zor ifadelerden, yapmacık hitabelerden sakınmıştır. Bıkkınlık getirir kaygısıyla devamlı konuşmamış, insanların dinç oldukları bir zaman diliminde konuşmaya özen göstermiştir.

Hz. Peygamber, sözlerini önceden kaleme almadığı gibi sohbet ederken de genellikle yazı dilini değil konuşma dilini kullanmıştır. Fakat olguları veciz olarak

betimlemeye uygun bir lisan kullandığı gibi günlük dili kullandığı zaman dilimleri de olmuştur. Hz. Peygamber, din dilinin anlatım üsluplarının pek çoğunu kullanmıştır. Hadisler, dil ve üslup yönünden tekdüze bir durum arz etmemekte, aksine çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Bu sebeple hadis metinlerinin doğru anlaşılması için üslup ve anlatım tarzlarının dikkate alınması gerekir.

Hz. Peygamber'in anlatım üslubunda kusursuz bir betimleme kudreti de mevcuttur. Bu betimlemeler/tasvirler, onun, beyân ilminin kısımlarında (mecaz, kinaye vb.) müşahede edilmektedir. Hz. Peygamber'in ifade üslubunda bir orijinallik ve yenilik de söz konusudur. Onun ifadeleri, konuşmaları, teşbih, mecaz gibi edebî sanatları kendine has bir tarzdadır.

Hz. Peygamber'in üslubunu ve anlatım şeklini dolaysız anlatım ve dolaylı anlatım olmak üzere iki bölüme ayırmak gerekir.

Dolaysız anlatım tarzından amaç, sözü dolaştırmadan, ifade edilecek gerçeğin sade bir tarzda ifade edilmesidir. Bu anlatım tarzıyla, daha fazla Hz. Peygamber'in geçmiş, gelecek ve mevcut vaziyet ile alakalı rivayetlerinde, emir ve yasaklarında, hitabelerinde ve yazışmalarında karşılaşılmaktadır. Hüküm ifade eden cümleler daha çok bu yolla söylenmiştir. Hz. Peygamber, inanç, ibadet ve toplumsal kurallar hususunda daha çok dolaysız anlatıma müracaat etmiştir.

Hz. Peygamber, dolaylı anlatımda ise din dilinin tüm türlerine (teşbîhî, tenzihî, temsîli ve sembolik ifade) ve üslupların tamamına başvurmuştur. Bizzat kişiye bir şeyi buyuran veya herhangi bir durumu açık sözlerle meneden rivayetlerle birlikte, çok serbest ifade ve üsluplar da kullanmıştır. Bir gerçeği söylemek için, apaçık ifadeler yerine, onu kavranabilir kılmak ya da kişinin yaşamına ve belleğine nüfuz etmek için müracaat edilen anlatım tarzı, dolaylı anlatımdır. Dolaylı anlatımın ilk akla gelen örnekleri, teşbih, mecaz, kinaye, mesel ve kıssalardır.

Hz. Peygamber, mesel, mecaz, kinaye ve istiare gibi anlatım tarzlarına ziyadesiyle müracaat etmiştir. Maksadını muhataplarının daha iyi anlaması için kullandığı bu çeşit edebî sanatların rivayetlerde çokça bulunduğu görülmektedir. Malum olduğu üzere darb-ı mesel, bir olayı ya da durumu, örnek getirerek ve temsil yoluyla anlatmak için kullanılan ve çoğu kimse tarafından bilinen kalıplaşmış ifadelerdir. Daha önce yaşananlar, sonraki kuşaklar için darb-ı mesel haline dönüşür ve benzer olaylar için bunlara işaret edilir.

Görüldüğü üzere fesahat ve belağat sahibi olan Hz. Peygamber, İslam'ın cihanşümul mesajını naklederken dolaysız anlatıma müracaat ettiği gibi, Arap edebiyatında önemli bir yeri olan dolaylı anlatım tarzlarını da (mecaz, teşbih, kinaye vb.) ihmal etmemiştir. İfadelerinde fazlasıyla edebî tabirler bulunan Hz. Peygamber'in evrensel davetini doğru kavramak için, o ifadelerdeki dil ve üslup özelliklerini bilmek gerekir. Bu duyarlılıkla hadislere yaklaşırsa Hz. Peygamber'in üslubu daha net ve doğru kavranmış olur. Fakat rivayetleri hakiki anlamından alıp

dolaylı anlatım tarzlarına yormak, her zaman ve her rivayet için müracaat edilecek bir yöntem değildir. Zira hakikat ve mecaz gibi anlatımlar, aynı anda bir lafızda bulunamaz. Eğer bir rivayet dolaysız anlatımla anlaşılıyorsa, o vakit mecaz, teşbih gibi dolaylı anlatım tarzına başvurulmaz.

Summary

It is a fact that the Quran, received by the Prophet from Allah through revelations, is a literary work of art. The Prophet was influenced by the literary style of the Quran while delivering the divine messages and fulfilling his divine duties, and this style was reflected in his statements.

The Prophet had certain assignments such as communication, declaration and sanctification. While performing these assignments, he was influenced by the style of the Quran and followed it from time to time. Furthermore, as a person who had supreme fluency and rhetorical skills in Arabic, the Prophet utilized laconism (Jawami al-Kalim) and the fluency skills he had were developed in a region where Arabic was spoken. With such characteristics, the Prophet occasionally used Arabic expressions while performing his Prophecy duties. While delivering the universal message of Islam, the Prophet utilized direct statements, but he also used indirect speech styles (including metaphors, figures of speech and allegories), and he conveyed anecdotes and representative stories observed in every language and tradition. He also conveyed statements and definitions using the method of concretizing to express abstract concepts.

As the Arabic society for which the revelations occurred was at an advanced level in terms of literature, Allah granted linguistic skills to the Prophet so that he could persuade his nation. Moreover, the Prophet gained these literary skills which were innately inherent in society and improved them further as he was raised in this society. Allah ordered the Prophet to address the people in a manner that would match the literary level of the environment in which he was raised. Having been raised under the supervision of revelations, the Prophet stated that he utilized laconism (Jawami al-Kalim), which is a style that uses only a few words to express complex ideas. In other words, the Prophet was granted the rhetorical and fluency skills with which he could express the most beautiful statements and terms in a clear and understandable way. He expressed many ideas and thoughts in just a few words. He did not talk too much, yet still clarified many implicit issues through laconism.

Narratives indicated that the Prophet was a good speaker/narrator. While addressing people, the Prophet preferred clear and understandable statements, avoiding complicated and unnatural vocabulary. He did not talk for long periods, believing this might result in boredom, and he made particular efforts to speak during periods in which people were sprightly.

The Prophet did not write his statements down beforehand, and he generally preferred colloquial language rather than the written language. On the other hand, he both used laconism and daily language to express facts. The Prophet exercised most of the styles present in religious language. Hadiths do not have a monotone structure in terms of their language and style; instead, they are divided into various categories. Therefore, consideration should be put into the wording and expressive styles used in hadiths in order for them to be correctly understood.

The Prophet's expressive style also reflects his flawless descriptive skills. His descriptions/depictions are observed in certain patterns of the *bayyan* discipline (metaphors and allegories etc.). The Prophet's wording and expressive style had an original, unique quality. His statements, speeches and literary style, including metaphors and figures of speech, are unique to him.

The Prophet's wording and expressive style can be divided into direct and indirect speech.

Direct speech serves the purpose of conveying a message directly and simply without complicating it. This turn of expression can be seen in the Prophet's narratives regarding the past, present and the future, as well as in his orders, prohibitions, speeches and written communications. Normative statements were made through this form of speech. The Prophet preferred direct speech when referring to beliefs, acts of prayer and social rules.

The Prophet exercised all linguistic patterns (metaphorical, exclusive, representative and symbolic expressions) and styles of the religious language through indirect speech. With narratives that directly charge someone with something or prevent certain behaviors, he also used free statements and styles when delivering his messages. Using turns of expression that are employed to make a fact more understandable or more influential and memorable for people, rather than using clear statements, is characteristic of indirect speech. The main examples of indirect speech include figures of speech, metaphors, allegories, proverbs and anecdotes.

The Prophet utilized the aforementioned examples in numerous cases. It can be observed that these linguistic patterns were mentioned in narratives frequently so that the addressee of the Prophet could understand him well. Proverbs (*darb al-masal*) include stereotypes that are known and used by many people to describe an event or situation by mentioning representative examples. Experiences become proverbs for the generations which follow, and they are referenced when similar events occur.

As noted earlier, as a person who had fluency and rhetorical skills in Arabic, the Prophet utilized direct statements, but he also used indirect speech styles (including metaphors, figures of speech, allegories etc.), which occupy a significant place in Arabic literature, while delivering the universal message of Islam. The

linguistic and stylistic traits of Arabic should be properly learned in order to correctly understand the universal call of the Prophet, who frequently used literary phrases. If hadiths are reviewed with this in mind, the Prophet's style can be comprehended more clearly and correctly. However, interpreting the narratives using indirect expressive styles rather than their real meaning is not always the preferred method for every narrative because expressions including truths and metaphors cannot be simultaneously present in the same wording. If a narrative can be understood through direct speech, then indirect speech patterns such as metaphors or figures of speech are not used.

Giriş

Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy yoluyla aldığı Kur'an-ı Kerim'in bir edebiyat şaheseri olduğu bilinen bir gerçektir. Birçok yönden eşsiz olan Kur'an-ı Kerim, edebî açıdan da mükemmeldir. Hz. Peygamber, ilahi vahyi aktarır risâlet vazifesini ifa ederken Kur'an'ın edebî üslubundan etkilenmiş, bu üslup Hz. Peygamber'in sözlerine de yansımıştır.

Hz. Peygamber'in tebliğ, beyan, tezkiye ve benzeri vazifeleri vardır. O, bu vazifeleri icra ederken, Kur'an'ın üslubundan etkilenmiş ve ara sıra aynı üslubu takip etmiştir. Fasih Arapçanın konuşulduğu bir yörede yetişmiş olan Hz. Peygamber'in, yüce bir fesahat ve belâgat sahibi olması nedeniyle, cevâmiu'l-kelim gibi bir özelliği vardır.¹ Bu özelliklere haiz olan Hz. Peygamber, peygamberlik vazifesini yaparken yeri geldikçe Arap dilinin anlatım yöntemlerinden faydalanmıştır. Hz. Peygamber, İslâm'ın cihanşümül mesajını naklederken dolaysız anlatıma müracaat ettiği gibi, dolaylı anlatım (mecaz, teşbih, kinaye vb.) tarzlarından da istifade etmiş, her dil ve örfte müşahede edildiği üzere kıssalar ve temsili öyküler aktarmıştır. Yine soyut konu ve kavramları ifade edebilmek için somutlaştırma yöntemiyle anlam aktarımlarına da başvurmuştur.²

Hz. Peygamber'in şair olmadığı ve görevi gereği şairliğin kendisine yakışmayacağı Kur'an'da şöyle dile getirilmiştir: "*Biz, o Peygamber'e şair öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da.*"³ Vahyin indiği Arap toplumunun edebî açıdan ileri seviyede olması nedeniyle Allah, elçisine o toplumu ikna edecek seviyede dil yeteneği vermiştir. İlâveten Hz. Peygamber bu çevrede yetiştiğinden bu toplumun edebî kabiliyetlerini hem doğuştan kazanmış hem de onların arasında yetişerek elde etmiştir. Allah, elçisinden yetiştiği çevrenin edebî seviyesine tesir edecek düzeyde hitap etmesini istemiştir: "*... Onlara içlerine tesir edecek belîğ söz söyle.*"⁴ Vahyin

¹ Taceddin Uzun, "Hz. Peygamber'in Belâgat ve Fesahatı", *Makâlât* 2 (1999), 131; Muhittin Uysal, "Hz. Peygamber'in Dil Yönü ve Edebiyat Literatüründe Geçen Hadislerde Belâgat", *Marife* 6/2 (2006), 58-59.

² Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 256.

³ Yâsîn 36/69.

⁴ en-Nisâ 4/63.

murakabesinde yetişen elçi de kendisinin cevâmiu'l-kelim'e (özlü söz) sahip olduğunu şu sözüyle ifade etmiştir: “*Ben cevâmiu'l-kelim ile gönderildim.*”⁵

Cevâmiu'l-kelim, az sözle birçok anlamın kastedildiği sözlere denir. Bununla kastedilen şey, Hz. Peygamber'e açık ve net bir şekilde en güzel söz ve ibareleri ifade edebilecek vasıfta belâğat ve fesahatin verilmiş olmasıdır. Zira O, az sözle çok şeylere işaret ederdi. Sözü gereksiz yere uzatmaz, özlü konuşmasıyla kapalı hususları netleştirirdi.⁶

Hz. Peygamber, söylediği ifadelerin, muhatapta iz bırakması için kısa, veciz ve yavaş söylerdi. Bu durumun farkında olan Hz. Âişe (ö. 58/678), Hz. Peygamber'in sohbeti esnasında sözlerini saymak isteyenini bunu kolaylıkla gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir.⁷ Ayrıca Hz. Âişe, “Hz. Peygamber konuşurken sözlerini, sizin (kelimelerin) birini diğerinin arkasına alalecele dizdiğiniz gibi sıralamazdı” demiştir.⁸

Bu rivayetler bize gösteriyor ki Hz. Peygamber sözlerini söylemeden evvel, fikir süzgecinden geçirmiş ve ifadelerine bütünüyle hâkim olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in ifadelerinde herhangi bir eksiklik veya muğlaklık olmamıştır.⁹

İbn Kayyim (ö. 751/1350), Resûlullah'ın konuşması ve üslubunun mükemmeliyetini şöyle ifade etmiştir: “O, Allah'ın kullarının en güzel dillisi, onların en tatlı sözlüsü, sözü yerine en çabuk ulaştırıcı, mantıken en güzeli idi, öyle ki onun sözleri kalplerin bütün zerrelere tesir eder, ruhları kendine bağlardı. O, konuştuğu zaman gayet açık seçik konuşur, birisi onun kelimelerini saymak istese sayabilirdi... Genellikle iyice kavranabilmesi için sözünü üç defa tekrarlardı. Çok uzun susar, ihtiyacı dışında konuşmazdı. Kendini ilgilendirmeyen konularda konuşmaz, ancak sevabını umduğu şeylerde konuşurdu.”¹⁰

Arap edebiyatının meşhur isimlerinden Câhiz (ö. 255/868), Hz. Peygamber'in dilini ve anlatım tarzını edebî yönden şu şekilde betimlemiştir:

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Kahire: el-Matba'atu's-Selefiyye, 1400/1980), Buhârî, “Ta'bîr”, 22 (No. 7013); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Müslim* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006), “Mesâcid”, 5 (1/237); Ebû İsmâil Muhammed b. İsmâil et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabîyye, ts.), “Siyer”, 5 (No. 1553); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995), 2/366, 13/492, 15/194-195, 440.

⁶ Abdulfettah Ebû Guddê, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodu*, çev. Enbiya Yıldırım (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2001), 45; Muammer Bayraktutar, *Hadislerde Mecâzî Anlatım* (Ankara: Yayınevi, 2010), 80.

⁷ Buhârî, “Menâkıb”, 23 (No. 3567); Müslim, “Zühd”, 71 (2/1366).

⁸ Buhârî, “Menâkıb”, 23 (No. 3568); Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 160 (2/1165); Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Riyad: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, 1419/1999), “İlim”, 7 (No. 3654); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/358, 42/136.

⁹ M. Vecih Uzunoğlu, “Hz. Peygamber'in Edebî Yönü”, *DEÜİFD* 32 (2010), 46.

¹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Abdulkâdir el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 1/182.

"Hz. Peygamber'in sözleri, az harflerle çok anlamlar ifade eden, yapmacıklıktan uzak, zorlamalardan berî sözlerdir. Dili kullanırken uzatılması gereken yerde de çok veciz ifadelere başvurmuştur. Tuhaf kelimelerden uzak durmuş, çarşı-pazar dilinden kaçınmıştır. Konuşmaları, hikmet mirasına dayanan, ismetle kuşatılmış sözlerden ibarettir. Söyledikleri, bizzat Allah tarafından teyit edilmiştir ve o, beyan konusunda başarılı kılınmıştır. Allah onun sözlerine muhabbet katmış ve onları kabule şayan kılmıştır. O, heybetle tatlılığı, özlü ifadeyle güzel üslubu birlikte sunmuştur."¹¹

Bu değerlendirmeler, Hz. Peygamber'in anlatım üslubunu özetlemiştir. Rivayetlerde de Hz. Peygamber'in iyi bir hatip/anlatıcı olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber, hitap ederken anlamı açık, anlaşılır ifadeler tercih etmiş, anlaşılması zor ifadelerden, yapmacık hitaplardan sakınmıştır. Bıkınlık getirir kaygısıyla devamlı konuşmamış, insanların dinç oldukları bir zaman diliminde konuşmaya özen göstermiştir.¹²

Hz. Peygamber, sözlerini önceden kaleme almadığı gibi sohbet ederken de genellikle yazı dilini değil konuşma dilini kullanmıştır. Fakat olguları veciz olarak betimlemeye uygun bir lisan kullandığı gibi günlük dili kullandığı zaman dilimleri de olmuştur. Resûlullah, din dilinin anlatım üsluplarının pek çoğunu kullanmıştır. Hadisler, dil ve üslup yönünden tekdüze bir durum arz etmemekte, aksine çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Bu sebeple hadis metinlerinin doğru anlaşılması için üslup ve anlatım tarzlarının dikkate alınması gerekir.¹³

Resûlullah'ın anlatım üslubunda kusursuz bir betimleme kudreti mevcuttur. Bu betimlemeler/tasvirler, onun, beyân ilminin kısımlarında (mecaz, kinaye vb.) müşahade edilmektedir. Resûlullah'ın ifade üslubunda bir orijinallik ve yenilik de söz konusudur. Onun ifadeleri, konuşmaları, teşbih, mecaz gibi edebî sanatları kendine has bir tarzdadır.¹⁴

Hz. Peygamber'in anlatım üslubunun bu kısa tasvirini yaptıktan sonra din dilinden kısaca söz edip, rivayetlerde geçen dolaylı anlatım örneklerinden seçkiler sunarak değerlendirme yapmamız yerinde olacaktır.

Din Dili

Din dili değişik görüş yönlerinden iş gören, belli bir yaşam ve fikir usulüne dayalı düşünce, davranış ve hakikati ne olarak gördüğümüze dair idrakimizin belli

¹¹ Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998), 2/16-18; Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*, 242-243.

¹² Buhârî, "İlm", 11 (No. 68); Müslim, "Münâfikîn", 82, 83 (2/1297); Tirmizî, "Edeb" (No. 2855).

¹³ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 262.

¹⁴ Farklı değerlendirme ve örnekler için bk. Recep Aslan, "Hadislerde Temsili Anlatım", *İslâmî İlimler Dergisi* 8/1 (2013), 249-270.

bir lisanda, belli ilkeler çerçevesindeki ifadesidir. Bu sebeple din dilinin içeriğini değerlendirmeye ait bir çabanın, dinî tabirlerin objektif karşılık ve manalarının ne olduklarının tayin edilmesi kadar, bu dilin bireyin temel tutum ve düşüncesini yansıttığını da dikkate alınması gerekir. Bu vaziyet dinî tabirlerin mantikî pozisyonunu tayin etmede mühim bir katkı sağlayacaktır.¹⁵

Aslında din dili, tüm öteki söylem şekilleri gibi, dili kullanan ve yorumlayan aktif bir toplumun konuşmasıdır. Bu dilin ayırt edici özelliklerini oluşturan belirli sentaktik kural ve ölçütlerin yanında, bunları koruyan ve kollayan aktif insanların oluşturduğu toplum bulunmaktadır.¹⁶

Doğrusu, dilin kategorileri kavramları kalıba sokar; dilde kullanılan sözcükler bireyde türlü tepkiler, hisler ve yanıtlar doğurur. Dahası, dili üreten insandır. Bu sebeple dilin insanî ilgi ve etkinliklerdeki menbaı haricinde anlaşılması imkânsızdır. Dildeki sözcükler, semboller ve kategoriler çabucak oluşmuş değildir. Bunlar yaşanmış bir tecrübeden neşet eder ve tarihi süreklilik içerisinde sonraki nesillere aktarılır. Bu çerçevede dinî bir ifade; dil faktörü, özne faktörü ve işaret edilen “şey” faktörü yönünden bütün boyutlarıyla ele alınmayı gerektirir.¹⁷

Dil ve tecrübelerimizi paylaşmazsak, din ve teolojik geleneğimizin mümessili olarak bir şeyler dememiz ve diğer insanlarla iletişim kurmamız zorlaşır. Diğerleriyle diyalog ve iletişim kurmanın en isabetli metodu sağduyuya dayalı harfî dil ve söylemdir. Çok dikkatli bir şekilde ve ayrıntıları gözetilerek kullanılmış analogik dil bize bu imkânı sağlar görünmektedir. Ancak “din dili” hakkında konuşurken, kelimelerin sözlük manalarını gözetken analogik dilin tercih edilmesi gereken tek yol olduğu söylenemez. Sembolik dilin de dinin gerekli gördüğü teslimiyet ve değerler mevzusunda çok etkili bir ağırlığı vardır.¹⁸ Yaradanla yaratılan arasındaki iletişim sürecini koordine eden “vahiy dili”nin o emsalsiz anlatım gücünü yansıtacak şekilde mükemmel bir üslup yapılanmasında mecaz, teşbih, temsil, istiare, kinaye gibi sembolik dil unsurlarının büyük önem arz ettiğini ifade etmek gerekmektedir.¹⁹

Dinin kendi tarzı ve anlatma şekli dolaylı bağımsız bir din dilinden söz edilip edilemeyeceği, hem dilbilimciler hem de felsefeciler tarafından tartışılmıştır. Sözelimi Mehmet Aydın’a göre, dine ait çok sayıda terim bulunmakla birlikte, bağımsız bir din dilinden söz etmek yanlış olmakla birlikte din dilinin anlaşılması ve yorumlanması da hayli karışık bir iştir.²⁰ Kimilerine göre ise nasıl bir ilim veya hukuk dilinden söz ediliyorsa, din dilinden de söz edilebilir. Wolter Porzig’e göre de dinlerin yüksek ayrı dilleri vardır ve bunun insanların dil ve kültürlerinde

¹⁵ Turan Koç, *Din Dili* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 26.

¹⁶ Koç, *Din Dili*, 249.

¹⁷ Koç, *Din Dili*, 250.

¹⁸ Koç, *Din Dili*, 250-251.

¹⁹ Necdet Çağıl, *Din Dili ve Mecaz* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2008), 21.

²⁰ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları 1987), 91-97.

önemli bir yeri vardır. En doğrusu bu iki görüşte orta yolu takip etmektir. Din dilinin kendine özgü bir anlatımı vardır. Fakat onun ahlak, hukuk, bilim ve günlük dille de bağımlı olduğu yönleri vardır.²¹

Din hem görünen hem de görünmeyen âlemden söz ettiği için doğal olarak farklı üsluplar kullanmak durumundadır. Zaten mesele de dinin kullandığı bu farklı üsluplarla alakalı ifadelerin nasıl anlaşılacağıdır. Örneğin Allah, cennet, cehennem gibi insanlar için bu âlemde görünmeyen hakikatlerin, bu âlemin koşullarına göre anlaşılması elbette ikilem oluşturmaktadır. Fakat hem Kur'an'da hem de hadislerde bunların insanların kullandığı dil ile insan ve âlemdaki yaratıklara benzetildiği unutulmamalıdır. Bir başka ifadeyle, metafizik alan, akıl üstü alan, insanın sınırlı aklına indirgenerek, görünen âlemin unsurlarıyla anlatılmaktadır. Bu nedenle dinî ifadelerde teşbihî, tenzihî, temsîlî, sembolik ve mecazî dile başvurulduğu görülmektedir.²²

Hz. Peygamber'in Üslubu ve Anlatım Tarzı

Resûlullah'ın (s.a.v.) üslubunu ve anlatım şeklini iki kısma ayırmak gerekmektedir:

a. Dolaysız anlatım: Bu anlatım tarzından amaç, sözü dolaştırmadan, ifade edilecek gerçeğin sade bir tarzda ifade edilmesidir. Bu anlatım tarzıyla, çoğunlukla Resûlullah'ın geçmiş, gelecek ve mevcut vaziyet ile alakalı rivayetlerinde, emir ve yasaklarında, hitabelerinde ve yazışmalarında karşılaşılmaktadır. Hüküm ifade eden cümleler daha çok bu yolla söylenmiştir.²³

Sayıları hayli fazla olan bu tür hadislerle birkaç örnek verilebilir.

"İslâm, beş esas üzerine bina edilmiştir..."²⁴

"Sizden birisi, namaz kıldırıldığında, kısa tutsun. Zira toplumun içinde güçsüz, hasta, ihtiyaç sahibi ve ihtiyar kimseler vardır. Bir kimse yalnız başına namazı eda ettiğinde ise istediği kadar namazını uzatsın."²⁵

"İlim, kadın erkek her Müslüman'a farzdır."²⁶

²¹ Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, çev. Vural Ülkü (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 2/56. Ayrıca bk. Okan Bağcı, "Gündelik Dil Felsefesi Bağlamında Din Dili ve Doğruluk Problemi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/4 (2021), 1573-1574.

²² Bayraktutar, *Hadislerde Mecâzî Anlatım*, 67.

²³ Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*, 257.

²⁴ Buhârî, "İmân", 2 (No. 8); Müslim, "İmân", 21 (1/28); Tirmizî, "İmân", 3 (No. 2609).

²⁵ Buhârî, "İlim", 28 (No. 90), "Ezân", 62 (No. 703); Müslim, "Salât", 182-186 (1/215-216); Ebû Dâvûd, "Salât", 128 (No. 795); Tirmizî, "Salât", 175 (No. 236); Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmün'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), "İmâme", 329 (No. 899).

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts), "Mukaddime", 17 (No. 224).

*“Nerede olursan ol, Allah’tan kork. Kötülük yapmışsan, hemen onu silip süpürecek bir iyilik yap. İnsanlara güzel ahlâkla muamelede bulun.”*²⁷

Örneklerde görüldüğü üzere inanç, ibadet ve toplumsal kurallar hususunda daha çok dolaysız anlatıma müracaat edilmiştir. Konuyla alakalı olan rivayetleri artırabilmek elbette mümkündür. Şunu hemen ifade edelim ki dolaysız anlatım yoluyla ifade edilen rivayetlerin anlaşılması, birazdan değineceğimiz dolaylı anlatım şeklini içeren rivayetleri anlamaktan daha basittir.

b. Dolaylı anlatım: Bir gerçeği söylemek için, apaçık ifadeler yerine, onu kavranabilir kılmak ya da kişinin yaşamına ve belleğine nüfuz etmek için müracaat edilen anlatım tarzı, dolaylı anlatımdır. Dolaylı anlatımın ilk akla gelen örnekleri, teşbih, mecaz, kinaye, mesel ve kıssalardır. Hz. Peygamber, din dilinin tüm türlerine (teşbîhî, tenzihî, temsîli ve sembolik ifade) ve üslupların tamamına başvurmuştur. Bizzat kişiye bir şeyi buyuran veya herhangi bir durumu açık sözlerle yasaklayan rivayetlerle birlikte, çok serbest ifade ve üsluplar da kullanmıştır.²⁸

Hakikat, bir kelimenin vaz’ edildiği anlamıdır veya bir kelime hangi manaya vaz’ edilmişse ona hakikat denmektedir. Mecaz ise bir ifadenin gerçek anlamı ile alınmasını muhal kılan bir mâni sebebiyle başka bir anlamda anlaşılmasıdır.²⁹ Mecazın sözlük manası “geçiş”tir. Zira mecazda gerçek anlamdan başka bir anlama kayma söz konusudur.³⁰ Kinaye ise muayyen bir sözcüğün hem temel manasına hem de mecazî manasına tekabül edecek tarzda kullanılmasıdır. Bu sebeple kinaye, temsîli dili çağrıştırır.³¹

Maksadını muhataplarının daha iyi anlaması için kullanıldığı bu çeşit edebî sanatların rivayetlerde çokça bulunduğunu gösteren delillerden biri, Abdullah b. Amr b. Âs’ın (ö. 65/684) şu sözüdür: “Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bin mesel ezberledim.”³² Malum olduğu üzere darb-ı mesel, bir olayı ya da durumu, örnek getirerek ve temsil yoluyla anlatmak için kullanılan ve çoğu kimse tarafından bilinen kalıplaşmış ifadelerdir. Daha önce yaşananlar, sonraki kuşaklar için darb-ı mesel haline dönüşür ve benzer olaylar için bunlara işaret edilir.³³ Bir eğitim yöntemi olarak da kullanılan bu edebî sanat çeşidinin rivayetlere yansımaları ele alan ve söz ettiği nebevî maksadı izah etmeye çalışan eserler yazılmıştır. Bunlardan

²⁷ Tirmizî, “Birr”, 55 (No. 1987); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/284, 425.

²⁸ Mehmet Görmez, “Sünnet ve Hadis’in Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu ve Yeni Bir Metodoloji İçin Atılması Gereken Adımlar”, *İslâmî Araştırmalar* 10/1-2-3 (1997), 34.

²⁹ Koç, *Din Dili*, 111; Nusrettin Bolelli, *Belâğat* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 82-83.

³⁰ Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali el-Basrî, *Kitabu'l-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkıh*, thk. Muhammed Hamidullah (Dımeşk: el-Ma'hedu'l-İlmiyyi'l-Fransî li'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye, 1384/1964), 1/16; Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*, 259.

³¹ Koç, *Din Dili*, 110; Bolelli, *Belâğat*, 171.

³² Ebu'l-Hasen b. Abdirrahman er-Râmehürmüzî, *Kitâbu Emsâli'l-Hadîs*, thk. Abdülalî Abdülhamîd el-A'zamî (Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1404/1983), 6.

³³ Ömer Özpinar, *Hz. Peygamber'i ve Hadîslerini Anlamak* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 383.

muhtemelen ilki Râmeihürmüzî'nin (ö. 360/971) *Kitâbu Emsâli'l-Hadîs* ismini verdiği yapıttır. O, Hz. Peygamber'den rivayet edilen darb-ı meselleri ifade eden 140 hadisi, bu eserinde bir araya getirmiş ve değerlendirmeler yapmıştır.³⁴ Ayrıca Şerîf er-Radî'nin (ö. 406/1015) yazdığı *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* isimli eserinde 361 rivayette geçen mecazî anlatımlar ele alınmıştır. Bu eserde dolaylı anlatımın türleri olan temsil, teşbih, istiare gibi örnekler bolca mevcuttur.³⁵ Bu tür dolaylı anlatım içeren rivayetlerin yanlış ve farklı anlamalara neden olduğu da bilinmektedir. Ebû Huseyin el-Basrî (ö. 436/1044), bunun nedenini şu şekilde açıklamıştır: "Mecazda olmayan hazifler (eksiltmeler) ve mübalağalar (abartılar) vardır."³⁶ Bu eksiltme ve abartılar giderek gerçeğe evrildiğinden dolayı mecaz olan birçok rivayet hatalı yansıtılmıştır. Said Nursî'nin (ö. 1960) de dediği gibi teşbih ve temsiller, havastan avâma yani âlimlerin elinden cahillerin eline geçtikçe, zamanla hakikat telakki edilmiştir.³⁷

Bu açıklamalardan sonra dolaylı anlatım içeren hadislerden bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

1. Rivayetlerdeki mecazi anlatım misallerinden biri şu hadiste görülmektedir: "*Kadınlara iyi muamele edin. Zira kadınlar eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri (ve hassas) tarafı üst taraftır. Düzeltmeye kalkışırsanız kırarsınız; tamamen terk ederseniz eğri kalır. Kadınlara hayırla muamele edin.*"³⁸

Bu rivayeti zahirî anlamıyla anlarsak kadınların yaratılış maddesinin eğe kemiği olduğu anlaşılır. Fakat mecazî olarak yorumlanırsa daha başka bir manası olduğu anlaşılır. Musa Cârullah'a (ö. 1949) göre bu rivayet kadınların kemikten yaratıldığı şeklinde hakiki manada anlaşılmalıdır. Ona göre Resûlullah bu rivayetle, kadınların nazik ve ince ruhlular olduklarını söylemiştir. Bu nedenle kadınlara eziyet etmemek, onların haklarını önemsemek, var ise hatalarını bağışlamak, bazen cefalarına da dayanmak gerektiğini ifade etmiştir.³⁹ Bu çeşit hadisler, nedense birçok kimse tarafından hakikat olarak anlaşılıp, mecaz anlamı kastedilme olasılığı dikkate alınmamıştır. Ayrıca yukarıdaki hadisin farklı rivayetlerinde: "*Kadın eğe kemiği gibidir.*"⁴⁰ sözü de mecazi anlamı desteklemektedir.

Allah elçisinin, Veda Haccı'nda kadınları götüren ve develeri sevk eden Enceşe adındaki köleye kullandığı ifade de yukarıdaki rivayet gibidir. Enes b. Mâlik'in (ö. 93/711-12) aktardığına göre Enceşe, binekleri hızlıca sürüp de üzerlerindeki kadınlar etkilenince Hz. Peygamber, "*Ey Enceşe! Kristallere dikkatli*

³⁴ Bk. Râmeihürmüzî, *Kitâbu Emsâli'l-Hadîs*.

³⁵ Bk. Şerîf er-Râzî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk. Taha Muhammed ez-Zeytî (Beyrut: Dâru'l-Edvâ', 1986).

³⁶ el-Basrî, *Kitâbu'l-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh*, 1/29.

³⁷ Said Nursî, *Lem'alar* (İstanbul: Tenvir Neşriyat, ts.), 93.

³⁸ Buhârî, "Enbiyâ", 1 (No. 3331), "Nikâh", 80 (No. 5186); Müslim, "Radâ", 60 (1/673); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000), "Nikâh", 35 (No. 2267).

³⁹ Musa Cârullah Bigiyef, *Hatun*, haz. Mehmet Görmez (Ankara: Kitâbiyat Yayınları, 1999), 117.

⁴⁰ Müslim, "Radâ", 58 (1/673).

davran!"⁴¹buyurmuştur. Önceki rivayette nazik kaburga kemiğine benzetilen kadınlar, bu rivayette ise nezaket ve incelikte kristal cam bardaklara benzetilmiştir.⁴²

2. Mikdâd b. el-Esved'in (ö. 33/653) naklettiğine göre Resûlullah: "*Sizi yüzünüze karşı öven meddahlarla karşılaşırsanız yüzlerine toprak saçın.*"⁴³ buyurmuştur. Mikdâd b. el-Esved, mecaz anlam içeren "*Yüzlerine toprak saçın.*" sözünü gerçeğe yorarak anlamıştır. Birisi Hz. Osman'ın yanına gelerek yüzüne karşı onu övmüştür. Bu vaziyet üzerine Mikdâd b. el-Esved bulunduğu mekândan bir miktar toprak alarak o kişinin yüzüne saçmış ve akabinde naklettiği rivayeti söylemiştir. Hâlbuki hadis şarihi Hattâbî'nin (ö. 388/998) de dediği gibi rivayetteki meddahlık, bireyin işlediği bir iyilik nedeniyle onu takdir etmek değildir; herhangi bir çıkar sağlamak için toplumun "yağcılık" olarak adlandırdığı şeyi yapmaktır. İlaveten Arapçada "yüze toprak sermek" ifadesi, bireye arzuladığı şeyi vermeyip yoksun bırakmak manasına da gelmektedir. Yine Arapçada "Topraktan başka bir şeyi yok." tabiri, yoksul, hiçbir şeyi olmayan manasını da içermektedir.⁴⁴ Arap dili ve edebiyatına dair çalışmalarıyla bilinen Zemahşerî (ö. 538/1144) de, "*Yüzüne toprak serpin!*" sözünün, mecazî olarak "Onu mahcup edin!" anlamına geldiğini belirtmiştir.⁴⁵ Bu âlimlere göre rivayet, "Birisi sizden bir çıkar veya fayda sağlamak için överse, onu o isteğinden yoksun bırakın." anlamına gelmektedir.

3. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in: "*Sizin bana en çabuk kavuşacak olanımız, eli en uzun olanımızdır.*" buyurduğunu söylemiştir. Hz. Âişe'nin dediğine göre, Hz. Peygamber'in bu ifadesi üzerine eşleri, kollarının uzunluğunu ölçmeye koyuldular. Kolu en uzun olan, Zeynep idi. Zira Zeynep eliyle çalışır, hayırda bulunurdu.⁴⁶

Bu hadisten Resûlullah'ın "elin uzun olması" ile murad ettiği bedenî uzunluk değil, manevî uzunluktur. Manevî uzunluktan amaç da fazla hayır yapmaktır.⁴⁷ Eli uzun olmak, o dönemde cömertlik anlamında kullanılan bir deyimdir. İmâm Nevevî (ö. 676/1277) de bu hadiste mecaz bulunduğunu ve Hz. Peygamber'in eşlerinden ilk öleninde en cömert olan Hz. Zeynep olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Arap edebiyatında bu çeşit kullanımların bulunduğunu mesela, eli açık için eli uzun ifadesinin, eli sıkı için de eli ya da kolu kısa ifadesinin söylendiğini belirtmiştir.⁴⁸

⁴¹ Buhârî, "Edeb", 111 (No. 6202); Müslim, "Fedâil", 73 (2/1097); Dârimî, "İsti'zân", 65 (No. 2743).

⁴² Bk. Recep Aslan, "Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed'in Kadına Yönelik Şiddeti Ortadan Kaldırma Konusunda Örnek Alınabilecek Söz ve Uygulamaları", *Diyanet İlmî Dergi* 48/1 (2012), 36.

⁴³ Müslim, "Zühd", 69 (2/1366); Ebû Dâvûd, "Edeb", 10 (No. 4804); İbn Mâce, "Edeb", 36 (No. 3742).

⁴⁴ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammedel-Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen* (Halep: Matba'atu 'İlmiyye, 1352/1934), 4/111.

⁴⁵ İbn Hamza Huseynî, *el-Beyân ve't-Ta'rîf fi Esbâbi Vurûdi'l-Hadisi's-Şerîf* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1424/2003), 40.

⁴⁶ Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 101 (2/1147).

⁴⁷ Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2009), 276.

⁴⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî* (Kahire: el-Matba'atu el-Mısriyye bi'l-Ezher, 1349/1930), 16/8-9.

4. Adî b. Hâtîm et-Tâî (ö. 67/686) şöyle bir aktarımda bulunmuştur: “*Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun.*”⁴⁹ ayeti inince, biri siyah diğeri beyaz iki parça ip alıp, yastığının altına koydum. İkisine bakmaya başladım. Beyaz ipliği siyah iplikten ayırt edince yiyip içmeyi bırakıp oruca başladım. Sabahleyin Hz. Peygamber’e gidip yaptığımı söyleyince, O: “*Yastığın bir hayli genişmiş. Bu, ancak gecenin siyahlığından, gündüzün beyazlığının ayrılmasıdır.*” buyurdu.⁵⁰

Bu rivâyette bir sahâbînin şahsında cereyan eden durum, ayetteki dolaylı anlatım dikkate alınmadığı zaman, onun nasıl yanlış anlaşılmasına sebep olduğunu göstermektedir. Eğer Adî b. Hâtîm, bahis konusu olan ayette söz edilenin bir mecaz olduğuna dikkat etseydi, böyle bir yanlış anlamaya düşmeyecekti, ayete lafızca yaklaşmayacaktı. Nihayette bu durumu Hz. Peygamber’e sorarak öğrenmiştir.

5. Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin (ö. 42/662) naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kim iki soğuk kılarsa, cennete girer.*”⁵¹ Rivâyette geçen “iki soğuk”tan maksadın ne olduğu, ancak burada hangi edebî sanatın kullanıldığının tespitiyle bilinebilir. Hadiste geçen edebî sanat, mecazdır ve “iki soğuk” mecazî anlamda kullanılmıştır. Araplar bu mecazla, sabah ve yatsı vakitlerini amaçlamışlardır.⁵² Bu hadiste Hz. Peygamber, sabah ve yatsı namazının önemine dikkat çekmekte ve bu iki namazı kılmanın zahmetli olduğu kadar, sevabının bol olduğunu ifade ederek teşvik etmiştir.

6. Enes b. Mâlik’in rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber Uhud Dağı hakkında şöyle buyurmuştur: “*Uhud bizi seven bir dağdır, biz de onu severiz.*”⁵³ Buhârî’nin ilk şarihlerinden olan Hattâbî, bu rivayeti mecazi anlamda anlamış ve bu rivayetten kastın Medine halkı ve Medine sakinleri olduğunu söylemiştir. Bu görüşünü şu ayetle de pekiştirmiştir: “*(İstersen) içinde bulunduğumuz şehre sor.*”⁵⁴ Zira Hattâbî’ye göre ayette geçen şehirden amaç şehir halkıdır.⁵⁵ Hattâbî rivayeti lafzi anlamın dışında anlamakta ve dolaylı anlatımın çeşitlerinden olan mecaza yormaktadır.

7. Sahâbeden Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-694), ölümünden evvel yeni giysilerini talep edip giymiş, gerekçesi sorulunca şöyle demiştir: Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kişi, içinde öldüğü elbiseyle diriltilir.*”⁵⁶ Hâlbuki

⁴⁹ el-Bakara 2/187.

⁵⁰ Buhârî, “Savm”, 16 (No. 1916); Müslim, “Siyâm”, 33 (1/486); Ebû Dâvûd, “Siyâm”, 17 (No. 2349); Tirmizî, “Tefsirü’l-Kur’an”, 3 (No. 2971); Nesâî, “Siyâm”, 17 (No. 2489-2490); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/113.

⁵¹ Buhârî, “Mevâkitü’s-Salât”, 26 (No. 574); Müslim, “el-Mesâcid”, 215 (1/285).

⁵² Râmehürmüzî, *Kitâbu Emsâli’l-Hadîs*, 249.

⁵³ Buhârî, “Megâzî”, 27 (No. 4083); Müslim, “Hac”, 504 (1/626).

⁵⁴ Yûsuf 12/82.

⁵⁵ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *A’lâmü’l-Hadîs fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa’d b. Abdirrahman es-Suûdî (Mekke: Merkezü İhyâi’t-Türâsî’l-İslâmî, 1409/1988), 2/813.

⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 18 (No. 3114); Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn* (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, 1417/1997), 1/484.

rivayetteki “siyab” kelimesinden giysi değil, amel kastedilmiştir. Rivayette mecazî bir anlam vardır. Kişi diriltildiği vakit hangi amel üzere vefat ettiyse o amel üzere dirilteceği tarzında anlaşılmalıdır. Aksi takdirde hadiste aktarıldığı şekliyle bizzat libasın kendisi amaçlanmamıştır. Nitekim Hz. Âişe, Ebû Saîd el-Hudrî'nin bu hadisi hatalı anladığını, Resûlullah'ın bu ifadesiyle ölenin amelini kastettiğini söylemiş ve devamında insanların çıplak olarak haşır olunacağına dair hadisi zikretmiştir.⁵⁷ Begavî (ö. 516/1122) de *Şerhu's-Sünne* adlı eserinde Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayeti zahiri/literal anlamda anladığını ifade etmiş, hâlbuki rivayette mecazî bir mana olduğunu söyleyerek şu hadisi de delil getirmiştir: “*İnsanlar kıyamet gününde yalın ayak ve çıplak olarak Allah'ın huzurunda toplanacaklar.*”⁵⁸ Araplar “Falan temiz elbiselidir.” dediklerinde, o kimsenin temiz kalpli ve ayıplardan beri olduğunu; “Falan pis elbiselidir.” dediklerinde de bunun tersini kastetmiş olurlar.⁵⁹ Dolayısıyla Begavî de hadisi mecazî manada anlamak gerektiğini ifade etmiştir.

Sonuç

Görüldüğü üzere fesahat ve belağat sahibi olan Hz. Peygamber, İslam'ın cihan şümül mesajını naklederken dolaysız anlatıma müracaat ettiği gibi, Arap edebiyatında önemli bir yeri olan dolaylı anlatım tarzlarını da (mecaz, teşbih, kinaye vb.) ihmal etmemiştir. İfadelerinde fazlasıyla edebî tabirler bulunan Resûlullah'ın evrensel davetini doğru kavramak için, o ifadelerdeki dil ve üslup özelliklerini bilmek gerekir. Bu duyarlılıkla hadislere yaklaşırsa Hz. Peygamber'in üslubu daha net ve doğru kavranmış olur. Fakat rivayetleri hakiki anlamından alıp dolaylı anlatım tarzlarına yormak, her zaman ve her rivayet için müracaat edilecek bir yöntem değildir. Zira hakikat ve mecaz gibi anlatımlar, aynı anda bir lafızda bulunamaz. Eğer bir rivayet dolaysız anlatımla anlaşılıyorsa, mecaz ve teşbih gibi dolaylı anlatım tarzına başvurulmaz.

⁵⁷ Bedruddîn ez-Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. Bünyamin Erul (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000), 159-160.

⁵⁸ Buhârî, “Tefsîru'l-Kur'an (Maide Suresi)”, 14 (No. 4625); Müslim, “Cennet”, 57 (2/1309); Tirmizî, “Sıfatu'l-Kıyâme”, 3 (No. 2423); Nesâî, “Cenâiz”, 118 (No. 2219), “Tefsîr Maide Suresi”, 20 (No. 11095); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/418-419, 470.

⁵⁹ Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnâvût - Muhammed Zühayr eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983), 5/316-317.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.

Aslan, Recep. "Hadislerde Temsili Anlatım". *İslâmî İlimler Dergisi* 8/1 (2013), 249-270.

Aslan, Recep. "Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed'in Kadına Yönelik Şiddeti Ortadan Kaldırma Konusunda Örnek Alınabilecek Söz ve Uygulamaları" *Diyanet İlmi Dergi* 48/1(2012), 29-42.

Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları 1987.

Bağcı, Okan. "Gündelik Dil Felsefesi Bağlamında Din Dili ve Doğruluk Problemi". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/4 (2021), 1571-1584.

Bayraktutar, Muammer. *Hadislerde Mecâzî Anlatım*. Ankara: Yayınevi, 2010.

Begavî, Hüseyin b. Mesûd. *Şerhü's-Sünne*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Muhammed Zühayr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983.

Bigiyef, Musa Cârullah. *Hatun*. haz. Mehmet Görmez. Ankara: Kitâbiyat Yayınları, 1999.

Bolelli, Nusrettin. *Belâğat*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2009.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: el-Matba'atu's-Selefiyye, 1400/1980.

Câhiz, Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998.

Çağl, Necdet. *Din Dili ve Mecaz*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Riyad: Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, 1419/1999.

Ebû Gudde, Abdulfettah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodu*. çev. Enbiya Yıldırım. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2001.

Ebû'l-Hüseyin el-Basrî, Muhammed b. Ali. *Kitabu'l-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh*. thk. Muhammed Hamidullah. Dimeşk: el-Ma'hedu'l-İlmiyyi'l-Fransî li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, 1384/1964.

Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu*. Ankara: Otto Yayınları, 2020.

Görmez, Mehmet. "Sünnet ve Hadis'in Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu ve Yeni Bir Metodoloji İçin Atılması Gereken Adımlar". *İslâmî Araştırmalar* 10/1-2-3 (1997), 31-41.

Hâkim en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1417/1997.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *A'lâmü'l-Hadîs fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdirrahman es-Suûdî. Mekke: Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1409/1988.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *Meâlimu's-Sünen*. Halep: Matba'atu 'İlmiyye, 1352/1934.

Huseynî, İbn Hamza. *el-Beyân ve't-Ta'rîf fi Esbâbi Vurûdi'l-Hadîsi's-Şerîf*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1424/2003.

İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Abdulkadir el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Karadâvî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2009.

Koç, Turan. *Din Dili*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2012.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*. Kahire: el-Matba'atu el-Mısriyye bi'l-Ezher, 1349/1930.

Nursi, Said. *Lem'alar*. İstanbul: Tenvir Neşriyat, ts.

Özpinar, Ömer. *H. Peygamber'i ve Hadîslerini Anlamak*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2012.

Porzig, Walter. *Dil Denen Mucize*. çev. Vural Ülkü. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

Râmehürmüzî, Ebu'l-Hasen b. Abdirrahman. *Kitâbu Emsâli'l-Hadîs*. thk. Abdülalî Abdülhamîd el-A'zamî. Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1404/1983.

Şerîf er-Râdî. *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*. thk. Taha Muhammed ez-Zeytî. Beyrut: Dâru'l-Edvâ', 1986.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabîyye, ts.

Uysal, Muhittin. "Hz. Peygamber'in Dil Yönü ve Edebiyat Literatüründe Geçen Hadislerde Belâgat". *Marife* 6/2 (2006), 53-85.

Uzun, Taceddin. "Hz. Peygamber'in Belâgat ve Fesahatı". *Makâlât* 2 (1999), 131-155.

Uzunoglu, M. Vecih. "Hz. Peygamber'in Edebî Yönü". *DEÜİFD* 32 (2010), 41-76.

Zerkeşî, Bedruddîn. *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*. çev. Bünyamin Erul. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2000.